Архивләр ачылыр

ИЛК УШАГ ҺЕКАЈӘЛӘРИ

Азәрбајчанда ушаг нәсринин тарихи дәгиг шәкилдә ајдынлашдырылмышдыр. Шүбһәсиз, бу мәсәләнин арашдырмаја еһтијачы вардыр. Фикримизчә, көркәмли педагог вә маарифчи јазычы М. Т. Сидгинин (1854—1903) гәләминдән чыхмыш бәдии өрнәкләр милли ушаг нәсримизин тарихини ачмагда мараг доғура биләчәк дәјәрли әдәби фактлардан ола биләр.

М. Т. Сидги Азәрбајчан маарифчилик һәрәкатынын XIX әсрин икинчи јарысындакы мәрһәләсинин апарычы нүмајәндәләриндәндир. Онун Ордубад шәһәриндә ачдығы «Әхтәр», Нахчыванда тә'сис етдији «Тәрбијә» мәктәбләри милли, маарифчи идеолокијанын фәал дашыјычысы олан габагчыл тәһсил очагларындан иди. Тәсадүфи дејилдир ки, Чәлил Мәммәдгулузадә «Тәрбијә» мәктәбини тәкчә шакирдләрдән өтрү дејил, јенијетмә мүәллим вә әдибләр үчүн дә дарүлүрфан кими гијмәтләндирмишдир. Бәдии јарадычылыг саһәсиндә дә мүәллим-јазычы сәвијјәсиндә чыхыш едән М. Т. Сидги сәләфи С. Ә. Ширвани илә өзүндән сонра јазыб-јаратмыш М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, А. Шаиг вә башгалары арасында е'тибарлы әлагә вә мөһкәм мә'нәви көрпүдүр. Мәктәби «чәһаләт дәрдинин дәрманы, мә'рифәт бағынын хијабаны» һесаб едән маарифчи әдиб һәмин имканлары һәјата кечирмәк мәгсәдилә дәрсликләр дүзәлтмиш, ушаг ше'ри вә һекајәләри јазмыш, бунлардан тәдрис ишиндә бәһрәләнмишдир. Лакин индијәдәк Сидгинин маарифчи мәнзум һекајәтләри вә ше'рләриндән бәһс олунса да, онун ушаг һекајәләриндән сөз ачылмамышдыр.

Ушаг нәсри нүмунәләри М. Т. Сидгинин дүзәлтдији дәрсликләрә дүшмүш, оху, гираәт материаллары кими дүшүнүлмүшдүр. Бәлкә дә буна көрә әдәбијјатшүнасларын диггәтиндән јајынмышдыр. Онун ушаглар үчүн һекајәләри әсасән «Әхлаг нүмунәләри» вә «Гызлара һәдијјә» дәрсликләриндә топланмышдыр. Һәр ики дәрслик XIX әсрин ахырларында һазырланмыш вә «Тәрбијә» мәктәбиндә истифадә олунмушдур. «Әхлаг нүмунәләри» дәрслији ихтисарла М. Т. Сидгинин 1967-чи илдә нәшр олунмуш «Сечилмиш педагожи әсәрләри»нә дахил едилсә дә, китабын адындакы «педагожи» сөзү диггәти бурадакы бәдии материалларын ајрыча сечилиб өјрәнилмәсиндән јајындырмышдыр. «Гызлара һәдијјә» дәрслији бүтүнлүкдә әдәби тәһлилдән кәнарда галмышдыр.

«Әхлаг нүмунәләри» дәрслијиндәки әксәр ушаг һекајәләри мүәллим-јазычынын педагожи дүшүнчәләринин ичиндә верилмишдир. Һәмин һекајәләр мүәллифин маарифчи бахышларыны өјани шәкилдә әсасландыран бәдии јазылардыр. Лакин имла кими верилмиш мәтнләрдә педагожи фикир-мүлаһизә гатыны ајырыб, һекајә һиссәсини ајрыча охудугда, бунлар биткин ушаг һекајәләри кими сәсләнирләр.

«Гызлара һәдијјә» дәрслијиндәки бәдии нүмунәләрин бөјүк әксәријјәтиндә һекајәјә мәхсус хүсусијјәтләр маарифчи-педагожи мүлаһизәләри үстәләмишдир. Бунларын чоху индики ибтидаи мәктәб дәрсликләринә салынмыш һекајәләр кими садә јазылмыш, јығчам, мараглы һадисәләри әкс етдирән, әхлаги-тәрбијәви гәнаәтләр ашылајан јаддагалан бәдии әсәрләрдир. Бурадакы «Рүбабә», «Ругијјәнин сөһбәти», «Ситарә илә халасы», «Аналар бәзәји», «Өвлад мәһәббәти» һекајәләри милли ушаг нәсринин илк камил нүмунәләридир. Бунлары «Мәктәб һекајәләри» кими дәјәрләндирмәк олар.

М. Т. Сидги һәлә кечән әсрдә мәктәб ушагларына үз тутуб јазмышды: «Еј мәним хошбәхт шакирдләрим!.. Кәрәкдир ки, көзәл хасијјәтләрә рәгбәт көстәриб вә пис сифәтләрә дә нифрәт едәсиниз. Чүнки елминә әмәл етмәјән алим әлиндә бир ишыг сахлајан кора бәнзәр».

Елә билирәм ки, бугүнкү охучулар да М. Т. Сидгинин ушаг һекајәләриндәки ишыглы фикирләрдән фајдаланачагдыр.

М. Т. Сидгинин ушаг һекајәләриндән нүмунәләри охучулара тәгдим едирәм. Үмид едирәм ки, бунлар кәлән ил анадан олмасынын 140 иллији тамам олачаг маарифчи әдибин һәјаты вә јарадычылығына мараг көстәрән охучулар, бүтөвлүкдә әдәби-елми ичтимаијјәтимиз арасында чидди мараг доғурачагдыр. Нәһајәт, М. Т. Сидгинин һекајәләрини китаб һалында чап етмәк дә наширләримизин диггәтини чәкәчәкдир.

Иса ҺӘБИББӘЈЛИ